

Prolínání mentálních prostorů v diskurzu a komunikační model: Nominální *grounding* v češtině, angličtině a španělštině¹

Dana Kratochvílová (Praha)

BLENDING OF MENTAL SPACES IN DISCOURSE AND A COMMUNICATION MODEL: NOMINAL GROUNDING IN CZECH, ENGLISH AND SPANISH

This paper presents an integration of mental spaces theory and the notion of grounding. The aim is to present a communication model based on the idea of blending of mental spaces that can be used to analyse an ongoing discourse and represent the functions of grounding elements in speaker — hearer interaction. The objective is to emphasise the intersubjective and dynamic nature of human communication and to integrate grammar and discourse analysis within one universal representation. Consequently, the proposed model is used to analyse nominal grounding in authentic texts with variants in English, Spanish and Czech, thus representing the Germanic, Romance and Slavonic families. The communication model is presented as a polyfunctional tool for an abstract representation of communication in general, for an in-depth analysis of grounding in a concrete text and for a contrastive study involving various languages.

KEYWORDS

cognitive discourse analysis, contrastive linguistics, grounding, (in)definite article, mental spaces

KLÍČOVÁ SLOVA

kognitivní analýza diskurzu, kontrastivní lingvistika, grounding, (ne)určitý člen, mentální prostory

DOI

<https://doi.org/10.14712/23366591.2022.2.3>

1. ÚVOD

Cílem tohoto článku je představit návrh komunikačního modelu, který by umožnil kognitivně orientovanou analýzu autentického textu s ohledem na gramatické prvky, které v jazyce zajišťují ukotvení výpovědi vzhledem ke komunikační situaci, v níž se nacházejí účastníci rozhovoru. Článek pracuje primárně se dvěma v kognitivní lingvistice dobře známými koncepty: teorií mentálních prostorů a teorií *groundingu*. Navrhovaný model se pokouší o jejich propojení, následně jsou představeny možnosti jeho využití pro gramatickou analýzu. Jako ilustrativní příklad je zvolena funkce uka-

¹ Tato práce vznikla za podpory projektu „Kreativita a adaptabilita jako předpoklad úspěchu Evropy v propojeném světě“, reg. č.: CZ.02.1.01/0.0/0.0/16_019/0000734, financovaného z Evropského fondu pro regionální rozvoj, a za podpory projektu Cooperatio — Lingvistika.

zovacích zájmen a členů ve třech typologicky odlišných jazycích: češtině, angličtině a španělštině.

Článek je uspořádán následujícím způsobem: v Sekci 2 jsou stručně představena teoretická východiska; v Sekci 3 je na jejich základě navržen grafický model analýzy souvislejší komunikace; Sekce 4 přináší analýzu konkrétního textu ve třech jazykových variantách, která ilustruje možnosti práce s navrženým modelem; Sekce 5 shrnuje nejdůležitější závěry.

2. TEORETICKÁ VÝCHODISKA

2.1 FAUCONNIEROVY A TURNEROVY MENTÁLNÍ PROSTORY

Teorie mentálních prostorů (*mental spaces*), jak ji rozpracovali Fauconnier (1994; 1997), Turner (1996) a Fauconnier a Turner (2002), poskytuje užitečný mechanismus pro znázornění toho, jak zpracováváme probíhající komunikaci. Mentální prostory jsou definovány jako „small conceptual packets constructed as we think and talk“ (Fauconnier — Turner, 2002, s. 40), které mohou postupně tvořit síť. Nové informace vytvářejí nové mentální prostory nebo obohacují ty stávající (pro rozsáhlou analýzu fungování tohoto konceptu, srov. také Hougaard — Oakley, 2008, s. 12). První mentální prostor slouží jako tzv. výchozí prostor (*base space*), který vychází z reality a z okamžiku promluvy. Elementy jako například příslovce času, modální slovesa nebo protaze podmínkových vět fungují jako tvůrci prostorů (*space builders*) se schopností vytvářet nové prostory, definovat jejich vztah k výchozímu prostoru a odkazovat k minulým, budoucím, hypotetickým nebo non-reálným dějům.

Důležitou charakteristikou mentálních prostorů je jejich schopnost prolínání (*blending*). Když se dva mentální prostory spojí, výsledný propojený prostor zdědí některé aspekty obou výchozích prostorů, ale nikdy ne všechny. Zároveň nový prostor vykazuje vlastnosti, které nejsou součástí prostorů původních. Jako příklad může posloužit složené slovo *hlavolam*. Pojaté jako výsledek prolnutí pojmů „hlava“ a „lámát“ zdědí toto slovo pouze některé charakteristiky spojené s hlavou (centrum myšlení, sídlo mozku, nikoli však např. ideu lebky, očí, uší...) a lámáním (v tomto případě metaforicky pojaté ohýbání, tlak, nikoli však ideu lámání doslovného). Zároveň tento pojem získá charakteristiky nové, které nejsou součástí žádného z výchozích pojmů (např. samotnou ideu předmětu typu ježek v kleci nebo puzzle a způsobů jeho užití).

Teorii prolínání lze aplikovat nejen na složená slova, ale i na souvětí, metafory, a dokonce i na naše chápání komplexních jazykových struktur nebo literárních textů (Dancygier, 2011). V Sekci 3 ji používám k představení diskurzu jakožto výsledku prolínání dvou mentálních prostorů, které představují naši realitu a znalosti sdílené s posluchačem.

2.2 CLARKŮV SPOLEČNÝ ZÁKLAD A SDÍLENÉ AKTIVITY

Důležitou složkou komunikačního modelu představeného v Sekci 3 je jeho intersubjektivní a dynamická povaha. V tomto ohledu se odvolávám především na Clarkův

(1996) psychologicky orientovaný návrh pojímat komunikaci jako sdílenou činnost (*joint action*) složenou ze sdílených aktivit (*joint activities*), která vyžaduje neustálou koordinaci všech účastníků. Aby byla komunikace úspěšná, musí mluvčí i posluchač disponovat určitými znalostmi o světě, které se nazývají společným základem (*common ground*). Společný základ tvoří obecné znalosti sdílené všemi členy určité komunity, ale také aktuální okolnosti a zkušenosti sdílené mluvčím a posluchači, včetně rozhovoru, který právě vedou (Clark, 1996, s. 12).

2.3 LANGACKEROVA REPREZENTACE DISKURZU A POJEM *GROUNDING*

Podle Langackera (Langacker, 2001; 2016 mj.) je obsah diskurzu rozdělen do tzv. oken pozornosti (*windows of attention*). Tato okna mají určitý časový rozsah a jsou spojena s prozodickými jednotkami řeči (viz též Chafe, 1994). Okna neodpovídají přesně mentálním prostorům, protože mentální prostory jsou pojímány abstraktněji (jako sémantické domény), ale nepochybně spolu souvisejí. V mém pojetí jsou okna pozornosti konkrétními jednotkami, v jejichž rámci je abstraktní obsah mentálních prostorů formulován a separován prostřednictvím prozodie. Komplementární k této představě je pojem diskurzního prostoru (*discourse space*), tj. „the mental space comprising those elements and relations construed as being shared by the speaker and hearer as a basis for communication at a given moment in the flow of discourse“ (Langacker, 2001, s. 144), a pojem *ground(ing)*.² Zatímco *ground* tvoří účastníci rozmluvy a jejich okolnosti (cf. Langacker, 2001, s. 144), *grounding* (Langacker, 2002 mj.) vychází z předpokladu, že gramatické prostředky jako slovesný čas, modální slovesa, členy, demonstrativa a neurčitá zájmena slouží k implicitnímu (v Langackerově pojetí subjektivnímu) zapojení mluvčího a *groundu* do výpovědi. Z toho vyplývá, že jméno nebo sloveso, které jsou užity s některým z těchto prostředků (v angličtině v takovém případě užíváno termínu *grounded nominal/verb*), obsahují skrytý odkaz na komunikační situaci, aniž by tato musela být explicitně zmíněna (věc může být prezentována jako [ne]známá mluvčímu, vzdálená nebo blízká; děj může být prezentován jako předcházející/nadcházející momentu promluvy nebo jako [ne]shodný se skutečností). Gramatické elementy postrádající vlastní význam, jejichž hlavní funkcí je propojit obsah výpovědi s *groundem*, se nazývají *grounding elements*. Členy a ukazovací zájmena, které budou analyzována v Sekci 4, jsou prototypickými zástupci této třídy. Jedná se o gramatikalizované jednotky, které se vzájemně nekombinují (**this the book*, **tato tahle kniha*) a orientují referent podstatného jména s ohledem na účastníky komunikace, jejich znalosti a aktuální situaci, v níž se nacházejí.

V souhrnu je tedy možné říci, že Langackerův diskurzní prostor a *grounding* bezpochyby vykazují určité společné rysy s výše představenými pojmy výchozí prostor (*base space*) a společný základ (*common ground*). Langackerovo chápání *groundingu*

2 Vzhledem k velkému rozšíření tohoto pojmu v současné kognitivní lingvistice a jeho specifickému významu bych užívání českého protějšku považovala za matoucí a ponechávám tento termín pouze v anglické podobě. České termíny typu *základna*, *východisko* nebo *pozadí* se pro *ground* nejeví jako ideální, neboť neumožňují využívat souvisejícího termínu *grounding*.

nicméně zdůrazňuje roli gramatiky a gramatikalizovaných prvků jazyka pro zahrnutí mluvčích a komunikační situace do diskurzu.

3. NÁVRH DYNAMICKÉHO KOMUNIKAČNÍHO MODELU

Cílem tohoto článku je navrhnout propojení teorie mentálních prostorů a teorie groundingu a představit základní komunikační model, který by umožnil analyzovat grounding podrobněji, a to ve vztahu k souvislejšímu textu nebo probíhající komunikaci.

Východím problémem výše představených obecných teorií při aplikaci na jazykový materiál je v mém chápání především vysoká míra jejich abstraktnosti. Mentální prostory jsou definovány poměrně vágně a není vždy jasné, co odpovídá mentálnímu prostoru v reálné promluvě (srov. Brandt, 2005, který kritizuje tuto teorii právě s odkazem na abstraktní a intuitivní povahu mentálních prostorů, která vylučuje jejich přesnou charakteristiku). Langackerovo pojetí groundu je také poměrně obecné a autor přesně nedefinuje, jaké prvky ho mohou tvořit a na jaké konkrétní elementy groundu odkazujeme při užívání grounding elements (srov. Kratochvílová, 2018; 2019 pro podrobnější analýzu groundu s ohledem na jednotlivé složky a jejich implicitní odraz ve výpovědi).

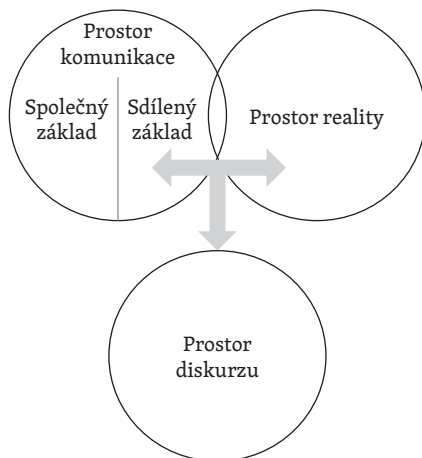
Pro podrobnější analýzu toho, jak funguje grounding ve vztahu k souvislé sekvenci výpovědí, je dle mého názoru možné pracovat s jednoduchým modelem, který chápe diskurz jako výsledek prolnutí dvou velmi široce pojatých prostorů — Prostoru reality a Prostoru komunikace — z jejichž spojení vznikne Prostor diskurzu.³

Prostor reality je skutečným prostorem, kde se nachází mluvčí a posluchači. Tento prostor je časově i místně definován (časové vymezení odpovídá době trvání komunikace, místní je dáno fyzickými hranicemi prostoru, kde se účastníci nacházejí, případně kam dohlédnou). Účastníci komunikace jsou v Prostoru reality skutečnými lidmi vyznačujícími se inteligencí a vůlí komunikovat.

Prostor komunikace je v opozici k Prostoru reality prostorem zcela abstraktním. Skutečné osoby z Prostoru reality zde mají své protějšky v rolích, které můžeme nazývat Účastník diskurzu. Obsah Prostoru komunikace je dán znalostmi a vědomostmi sdílenými Účastníky diskurzu, odkazuje tedy ideově na Clarkův společný základ. Tyto vědomosti by bylo ještě možné rozdělit na Společný základ, tj. obecné znalosti sdílené určitou sociální komunitou, a Sdílený základ, tj. znalosti sdílené pouze účastníky rozhovoru (jejich společné zážitky, a to včetně právě probíhající komunikace).

Prostor diskurzu je vytvořen, dojde-li k prolnutí Prostorů reality a komunikace. Tím, že reálné osoby vstoupí do společné komunikační interakce, přijmou své role Účastníků diskurzu a dají vzniknout prostoru novému, který podle obecných pravidel prolínání zdědí jen některé prvky prostorů výchozích a bude zároveň disponovat prvky novými. Prostor diskurzu nepokrývá veškerou realitu, která účastníky

3 Pro přehlednost budu všechny pojmy spojené s navrženým komunikačním modelem uvádět s velkým počátečním písmenem, abych zdůraznila, že se jedná o termíny používané v tomto textu ve specifickém významu.

OBRÁZEK 1. Komunikační model

komunikace obklopuje, ani všechny prvky jejich osobnosti, neobsahuje ani všechny informace tvořící Prostor komunikace a všechny výpovědi, které by teoreticky mohly být formulovány ve vztahu k tématu rozhovoru. Prostor diskurzu však na druhé straně obsahuje konkrétní výpovědi s konkrétní gramatickou strukturou, které nejsou součástí abstraktního Prostoru komunikace ani fyzického Prostoru reality. Tyto výpovědi vytvářejí síť mentálních prostorů, které v úhrnu tvoří konkrétní Diskurz. Schematicky toto zachycuje Obrázek 1.

4. JAZYKOVÁ ANALÝZA S OHLEDEM NA KOMUNIKAČNÍ MODEL

V této sekci představím základní možnosti využití navrženého komunikačního modelu pro jazykovou analýzu autentického textu. Ukázková analýza se zaměří na krátký úryvek z románu *Sedmikostelí* autora Miloše Urbana, a to v jeho českém originále a oficiálním anglickém a španělském překladu. Data pro tuto analýzu pochází z paralelního korpusu InterCorp (pro popis korpusu a možnosti jeho využití srov. Čermák — Rosen, 2012; Nádvořníková, 2016; Čermák — Kratochvílová — Nádvořníková — Štichauer, 2020). Originál textu a jeho překlady pocházejí z českého (Rosen — Vavřín — Zasina, 2020), anglického (Klégr et al., 2020) a španělského (Čermák — Vavřín, 2020) subkorpusu verze 13.

Pro ilustraci možností využití komunikačního modelu a jeho integrace s konceptem groundingu navrženým Langackerem byla zvolena krátká pasáž zachycující rozhovor protagonisty románu s neznámou ženou. Analyzovaný text zachycuje situaci, kdy hlavní hrdina (v segmentovaném textu označovaný jako mluvčí B) potká na ulici osobu (v textu označována jako mluvčí A), která hovoří se sebou. Protagonista považuje její chování za zvláštní a přistoupí k ní s nabídkou pomoci. Úryvek tedy reprezentuje iniciální fázi komunikace, do níž jsou zapojeny dvě osoby, které se neznají a nemají jiný Sdílený základ než zkušenost z právě probíhajícího rozhovoru. Pro

účely analýzy byly z původního textu extrahovány pouze pasáže obsahující přímou řeč, které v úhrnu tvoří ilustrativní ukázkou jednoduché sekvence výpovědí, v jejichž formulování se střídají dvě osoby (popis okolností a komentáře vyprávěče je teoreticky možné dohledat v korpusu nebo přímo v díle, pro zde realizovanou ukázkovou analýzu však nejsou relevantní).

Za účelem kontrastivního srovnání napříč třemi jazyky byl text rozdělen do menších jednotek, které by v zásadě odpovídaly Langackerovým oknům pozornosti. Vzhledem k tomu, že analýza je primárně gramatické, nikoli diskurzivní povahy a je orientována kontrastivně, byl zvolen text, který na jedné straně není přepisem reálného spontánního rozhovoru, na druhé straně je však dostupný ve všech třech výše zmíněných jazycích, přičemž ani jedna z jeho verzí nebyla vytvořena mnou nebo pouze pro účely tohoto textu, což by mohlo vést ke zkresleným výsledkům.

4.1 ANALYZOVANÝ TEXT

	To není možné...
A1	That's not possible. No _{NEG} puede _{může} ser _{být-INF}
	Tohle je jenom socha.
B2	It's only a statue. Esto _{DEM.N} es _{je} sólo _{jenom} una _{INDF.ART.F} estatua _{socha}
	Jestli jdete k lékaři
B3	If you're going to the doctor's Si _{jestli} va _{jdete} al _{k+DEF.ART.M} médico _{doktor}
	a ztratila jste cestu,
B4	and you've lost your way y _a se _{REFL} ha perdido _{ztratila.jste-PRS.PRP}
	doprovodím Vás.
B5	I can take you there. la _{vás} acompaño _{doprovodím}
	Vy to nevidíte?
A6	Can't you see? ¿Acaso _{copak} no _{NEG} lo _{to} ve _{vidíte} ?
	Copak ty květy nepoznáváte.
A7	Don't you know what kind of flowers those are? ¿No _{NEG} reconoce _{poznáváte} estas _{tyto} flores _{květiny} ?
	Jsou čerstvé.
A8	They're fresh. Son _{jsou} frescas _{čerstvé}

	Někdo je ráno natrhal.
A9	Someone picked them this morning
	Alguien ^{někdo} las ^{je} ha cortado ^{natrhal-PRS.PRF} esta ^{tahle} mañana ^{ráno}
	a uvil do věnce.
A10	and made them into a garland.
	y ^a las ^{je} ha trenzado ^{uvázal-PRS.PRF} formando ^{tvořit-GER} una ^{INDF.ART.F} corona ^{koruna} .
	Do věnečku pro kamennou pannu.
A11	A garland for a stone virgin.
	Una ^{INDF.ART.F} pequeña ^{malá} corona ^{koruna} para ^{pro} una ^{INDF.ART.F} muchacha ^{dívka} de ^z piedra ^{kámen} .
	Co svět světem stojí
A12	I know for a fact
	Desde que ^{od.doby} el ^{DEF.ART.M} mundo ^{svět} es ^{je} mundo ^{svět} .
	tyhle kytky rostou jen na jaře.
A13	these flowers only grow in the spring.
	estas ^{tyto} flores ^{květiny} sólo ^{pouze} crecen ^{rostou} en ^v primavera ^{jaro} .

TABULKA 1. Miloš Urban, *Sedmikostelí*. Český originál: Praha, Argo, 2011 (první vydání r. 1999). Anglický překlad: Robert Russell, *The Seven Churches*, London, Peter Owen Publishers, 2011. Španělský překlad: Kepa Uharte Mendicoa, *Las siete iglesias*, Madrid, Ediciones B, 2005.

4.2 ANALÝZA NOMINÁLNÍHO GROUNDINGU S OHLEDEM NA KOMUNIKAČNÍ MODEL

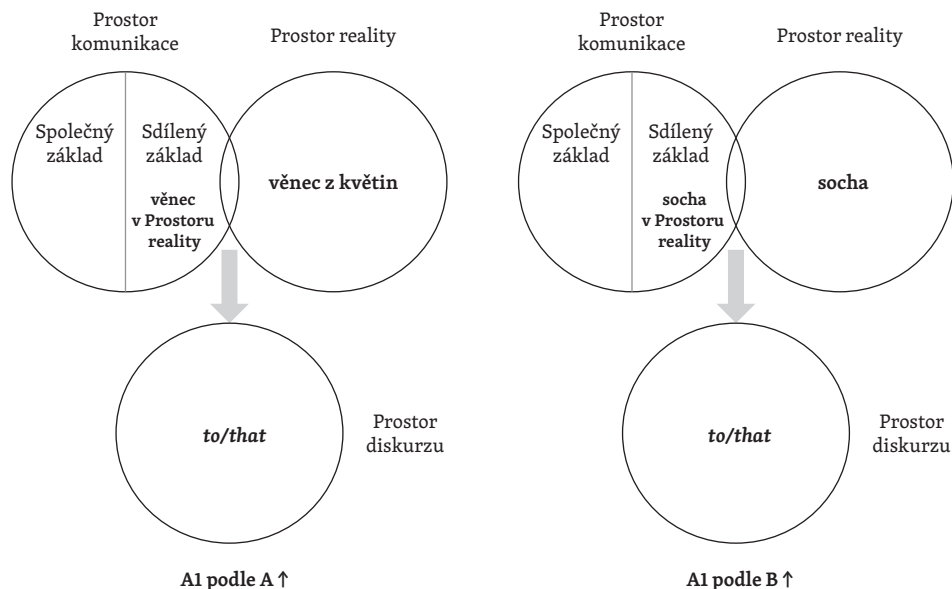
V následující analýze se zaměřím na gramatické elementy, které v textu fungují jako nominální *grounding elements*, tj. na ukazovací zájmena a na (ne)určité členy. Problematika nominálního groundingu byla v obecné rovině Langackerem komplexně popsána (srov. např. Langacker, 2004), v této sekci je nicméně mým cílem představit ji ve vztahu k navrženému komunikačnímu modelu. To umožní poukázat na to, k jakému z prostorů tvořících komunikační model nominální *grounding elements* konkrétně odkazují a jak výchozí idea groundingu funguje ve chvíli, kdy se ji pokusíme aplikovat na model pracující se dvěma výchozími prostory, které se následně prolínají Prostoru diskurzu.

4.2.1 UKAZOVACÍ ZÁJMENA

Ukazovací zájmena mohou ve všech třech jazycích fungovat jako *grounding elements* a ukotvit prvek, k němuž se váží, ve vztahu ke kterémukoli ze tří prostorů tvořících Diskurz. Srovnajme v tomto ohledu použití ukazovacích zájmen na samém začátku analyzovaného rozhovoru:

A1Cz/En: **To** není možné... / **That's** not possible.

B2Cz/Sp: **Tohle** je jenom socha. / **Esto** es solo una estatua.

OBRÁZEK 2. A1

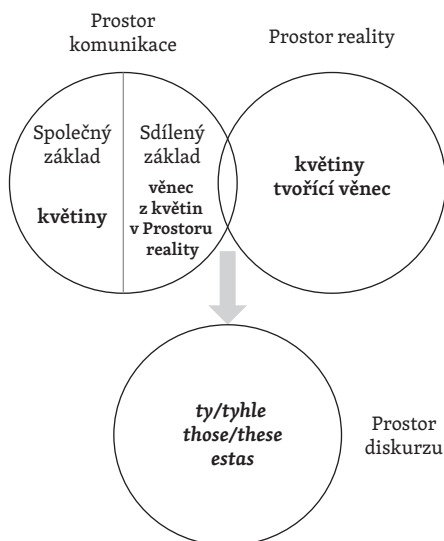
V A1 se demonstrativum vztahuje k Prostoru reality. A ukazuje na jeden z prvků tvořících Prostor reality, přenáší jej do Diskurzu a vymezuje aktuálně aktivní relevantní část Sdíleného základu. Protože reference není v A1 jasná, reprezentuje ukázka i příklad počátečního nesouladu mezi účastníky rozhovoru, kdy se B domnívá, že zvoleným tématem rozhovoru je socha, zatímco A hovoří o květinovém věnci, viz Obrázek 2.

Jak se Diskurz rozvíjí, spojení mezi Prostorem diskurzu a Prostorem komunikace se stává stabilnějším, což vede k přesnějšímu vymezení aktuálně relevantního Společného/Sdíleného prostoru. Toto vymezení je zásadní pro analýzu groundingu v A7 a A13:

A7: *Copak **ty** květy nepoznáváte? / Don't you know what kind of flowers **those** are? / ¿No reconoce **estas** flores?*

A13: ***tyhle** kytky rostou jen na jaře. / **these** flowers only grow in the spring. / **estas** flores sólo crecen en primavera.*

V obou případech demonstrativa odkazují k objektu v Prostoru reality (květiny tvořící věnec sochy), zároveň však A hovoří obecněji o druhu květin, a odkazuje tak na znalosti tvořící Společný základ. Přejít mezi referenčním a nereferenčním užitím podstatného jména přitom působí zcela přirozeně. Navrhují zde, že je to umožněno právě povahou Diskurzu. Pokud je chápán jako prolnutí Prostoru reality (který obsahuje květiny jakožto prvek fyzické reality) a Prostoru komunikace (který obsahuje informace o květinách a jejich druzích), je možné bez potíží přecházet mezi oběma typy reference. Schematické vyobrazení je zachyceno v Obrázku 3.

OBRÁZEK 3. A7/A13

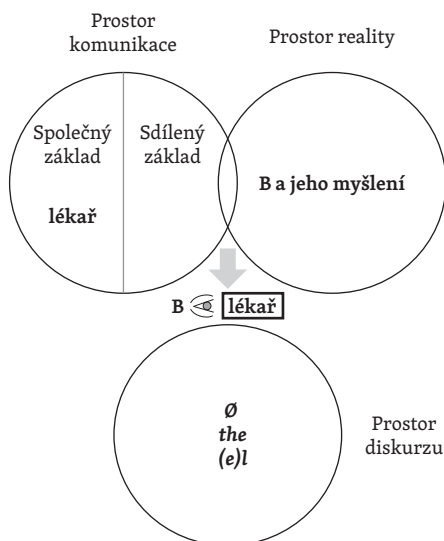
4.2.2 ČLEN

Užití členu v analyzovaném úryvku podporuje kognitivně orientovanou diskurzni teorii Epsteina (Epstein, 1999; Epstein, 2002a; Epstein 2002b; pro její praktickou aplikaci viz také Kémenes, 2012), která definuje určitý člen jakožto marker nízké přístupnosti (*low accessibility*) (v opozici k tradičním přístupům pracujícím s pojmy jako obecná známost nebo jedinečnost). Podle Epsteina neslouží určitý člen pouze k identifikaci, ale také k tomu, aby zdůraznil na „the prominence of a discourse entity, an entity’s status as a role function, or a shift in point of view“ (2002b, s. 335) a aby poukázal na to, že v síti mentálních prostorů existuje cesta, jakkoli skrytá nebo složitá, která poskytuje přístup k entitě označené určitým členem. Člen *the/[e]l* v B3En/Sp je použit s nereferenčním *doctor/médico*. Pojem „lékař“ zde odkazuje pouze k abstraktní roli, která nemá přiřazenou konkrétní hodnotu.⁴

B3: *Jestli jdete k lékaři / If you’re going to **the** doctor’s / Si va **al** médico*

Podle Epsteina signalizuje určitý člen přístupovou cestu k charakteristikám role, které mají být každému známy a jsou uloženy v dlouhodobé paměti. Určitý člen v B3En/Sp tedy jinými slovy značí grounding vzhledem k Prostoru komunikace, představuje pojem „lékař“ jako přístupný ve Společném základu a uvádí ho do Diskurzu. Status role také vylučuje negociabilitu stanoviska mluvčího a signalizuje postoj B k prvku (lékař = abstraktní role bez hodnoty, která má jasně definované obecné charakteristiky člověka, který léčí, jež nejsou předmětem diskuse).

⁴ Rolím lze teoreticky hodnoty přiřadit (k rozlišení role/hodnota viz též Fauconnier, 1994, s. 39–51), nicméně taková interpretace zde není možná, protože B nezná žádného z lékařů A.

OBRÁZEK 4. B3

Z typologického hlediska je třeba zmínit, že navzdory absenci členů v českém gramatickém systému je zde také zakódována opozice role/hodnota. Absence jakéhokoli grounding elementu v B3Cz implikuje interpretaci slova *lékař* jakožto non-referenční abstraktní role. Hodnotové čtení, které by implikovalo odkaz k jednotlivci, jehož charakteristiky by bylo možné v komunikaci následně dále rozvíjet, by v daném kontextu vyžadovalo užití neurčitého zájmena typu *nějaký*. Grafická reprezentace je zachycena v Obrázku 4.

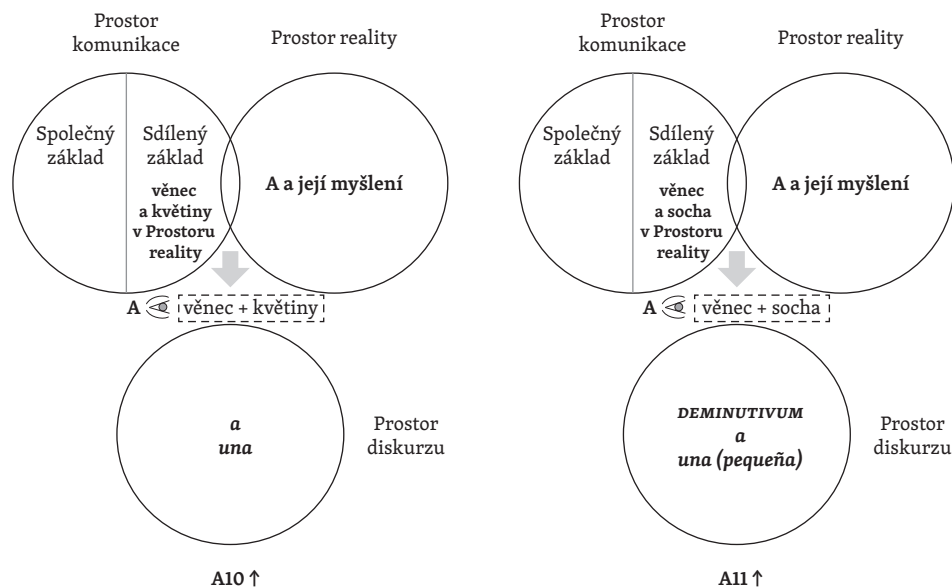
Neurčité členy se naopak objevují se jmény odkazujícími na objekty v Prostoru reality, které jsou známé A i B (socha a její květinový věnec).

B2: *Tohle je jenom socha. / It's only a statue. / Esto es sólo una estatua.*

A10: *a uvil do věnce. / and made them into a garland. / y las ha trenzado formando una corona.*

A11: *Do věnečku pro kamennou pannu. / A garland for a stone virgin. / Una pequeña corona para una muchacha de piedra.*

Podle Epsteinovy teorie brání užití určitého členu ve výpovědích typu A11En právě snadno dostupná a přímá cesta k předchozí zmínce týkající se sochy a jejího věnce, a tedy jejich přístupnost v Diskurzu (srov. 2002b, s. 340). V návaznosti na metodu analýzy založenou na komunikačním modelu jsem toho názoru, že pojem (ne)přístupnosti zde není jediný relevantní. Neurčité členy ve výše zmíněných výpovědích signalizují, že A nebo B navrhuje hledisko, z něhož by bylo možné sledovat sochu / kamennou pannu i věneček. Tímto způsobem jsou tyto prvky aktivovány ve Sdíleném základu, přeneseny do Prostoru diskurzu jako nové téma a vztaheny k dalším

OBRÁZEK 5. A10/A11

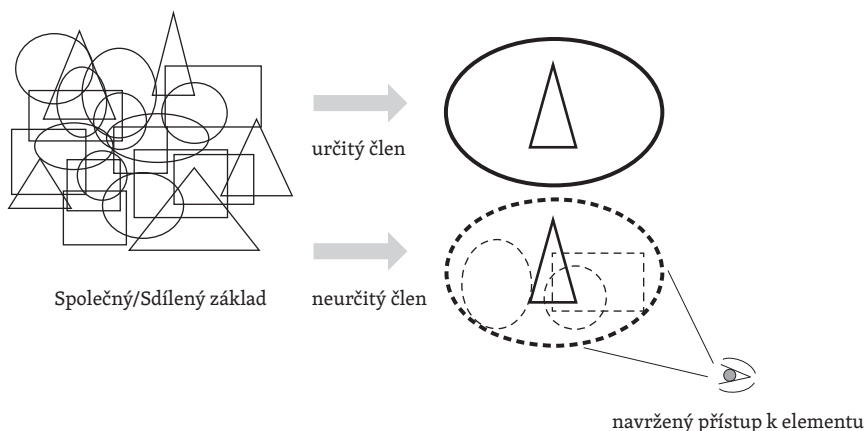
prvkům Společného/Sdíleného základu. Jakékoli další užití určitého členu vztahujícího se k témuž prvku v Diskurzu by znamenalo, že navržené hledisko bylo přijato.

V A10En/Sp a A11En/Sp je neurčitý člen použit dvakrát, aby se vztahoval k téže věci (věnci), předmět je nicméně pozorován pokaždé jinak, viz Obrázek 5. V A10 je navržena perspektiva vztahující věnec ke květinám, v A11 A prezentuje věnec ve vztahu k soše. V anglických verzích je neurčitý člen jediným prvkem vyjadřujícím návrh nového způsobu uvedení věnce do diskurzu, ve španělské verzi je rozdíl signalizován i lexikálně (*una corona* „věnec“ vs. *una pequeña corona* „malý věnec“), v českém originále je rozdíl vyjádřen opozicí *věnec* a *věneček*.⁵

Podobně v B2En/Sp neurčitý člen užitý se slovem *statue/socha* naznačuje, že B navrhuje vidět sochu jako něco nedůležitého, nepodstatného. Neurčitý člen u *stone virgin / muchacha de piedra* v A11En/Sp prezentuje sochu ve vztahu ke květinovému věnci, tj. ze zcela jiné perspektivy než v B2. V češtině je tato opozice opět signalizována lexikálně, v tomto případě použitím jiných slov pro referenci k témuž objektu.

Obecnou funkci členu by tedy v rámci analyzované ukázky bylo možné shrnout tak, že členy zde fungují jakožto grounding elements odkazující na Prostor komunikace, nikoli na Prostor reality. Určitým členem je signalizováno vyjmutí konkrétního prvku z Prostoru komunikace a jeho přenos do Diskurzu jakožto jasně definovaného elementu. V B3 tak mluvčí pouze transportuje znalosti spojené s pojmem „lékař“, o nichž předpokládá, že je posluchačka zná, do Diskurzu, tyto elementy nejsou před-

⁵ Mohli bychom zde hovořit o specifikující funkci deminutiva. Pro podrobnější analýzu této funkce českých a španělských zdobnělin viz Kratochvílová, 2016.

OBRÁZEK 6. Funkce členů v analyzované ukázce

mětem diskuse, nejsou tématem rozhovoru, není na ně cílena pozornost. Neurčitý člen navrhuje přistupovat k elementům, které se v průběhu komunikace staly součástí Sdíleného základu, z určité perspektivy, dává je do vztahu k dalším prvkům a prezentuje tento vztah jakožto otevřený vyjednávání a relevantní pro další komunikaci. Schematicky je toto naznačeno v Obrázku 6.

5. ZÁVĚR

Cílem tohoto článku bylo představit možnosti využití teorie mentálních prostorů pro reprezentaci funkce klíčových gramatických prvků v diskurzu. Základním východiskem je zde chápání jakékoli sekvence navazujících výpovědí jakožto prolnutí dvou velmi široce pojatých prostorů, z nichž jeden odpovídá realitě, v níž žijeme, a druhý našim abstraktním komunikačním schopnostem a znalostem, které máme a sdílíme s dalšími účastníky rozmluvy. Přestože analýza realizovaná na takto omezeném prostoru musí být nutně pouze ilustračního charakteru, pokoušel se tento text poukázat na to, že grounding elements v Langackerově pojetí mohou referovat k oběma výchozím prostorům, přičemž z jejich prolnutí pak umožňuje grounding správně interpretovat. Představený model je prezentován jakožto relativně jednoduchý grafický nástroj, který je možné využívat napříč jazyky a integrovat s jeho pomocí gramaticky založenou analýzu autentického textu s analýzou obecnějšího charakteru zaměřující se na fungování diskurzu. Konkrétně by mohl být model v budoucnu aplikován i na analýzu fungování dalších grounding elements v různých jazycích (např. modální slovesa, slovesný čas a způsob), případně na šířeji pojatou analýzu toho, na jaké prostory tvořící navrhovaný komunikační model účastníci rozhovoru poukazují v komunikaci (i prostřednictvím lexikálních, tj. negramatikalizovaných prostředků) a zda lze v tomto směru vyzorovat určité tendence napříč jazyky s ohledem na typ diskurzu a záměry mluvčího.

OPEN ACCESS

LITERATURA

- BRANDT, P. A. (2005): Mental spaces and cognitive semantics: A critical comment. *Journal of Pragmatics*, 37, s. 1578–1594.
- CHAFE, W. (1994): *Discourse, Consciousness, and Time: The flow and displacement of conscious experience in speaking and writing*. Chicago — London: University of Chicago Press.
- CLARK, H. (1996): *Using Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ČERMÁK, F. — ROSEN, A. (2012): The case of InterCorp, a multilingual parallel corpus. *International Journal of Corpus Linguistics*, 17, 3, s. 411–427.
- ČERMÁK, P. — KRATOCHVÍLOVÁ, D. — NÁDVORNÍKOVÁ, O. — ŠTICHAUER, P. (2020): *Complex Words, Causatives, Verbal Periphrases and the Gerund: Romance Languages versus Czech (A Parallel Corpus-Based Study)*. Praha: Karolinum.
- ČERMÁK, P. — VAVŘÍN, M. (2020): *Korpus InterCorp — španělština, verze 13 z 1. 11. 2020*. Ústav Českého národního korpusu: Praha. <http://www.korpus.cz>
- DANCYGIER, B. (2011): *The Language of Stories*. Cambridge: Cambridge University Press.
- EPSTEIN, R. (1999): Roles, frames and definiteness. In: K. VAN HOEK — A. A. KIBRIK — L. NOORDMAN (eds.), *Discourse Studies in Cognitive Linguistics (Selected papers from the 5th International Cognitive Linguistics Conference, Amsterdam, July 1997)*. Amsterdam — Philadelphia: John Benjamins, s. 53–74.
- EPSTEIN, R. (2002a): Grounding, subjectivity and definite descriptions. In: F. BRISARD, (ed.), *Grounding: The epistemic footing of deixis and reference*. Berlin — New York: Mouton de Gruyter, s. 41–82.
- EPSTEIN, R. (2002b): The definite article, accessibility, and the construction of discourse reference. *Cognitive Linguistics*, 12, 4, s. 333–378.
- FAUCONNIER, G. (1994): *Mental Spaces*. Cambridge: Cambridge University Press.
- FAUCONNIER, G. (1997): *Mappings in Thought and Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- FAUCONNIER, G. — TURNER, M. (2002): *The Way We Think: Conceptual blending and the mind's hidden complexities*. New York: Basic Books.
- HOUGAARD, A. — OAKLEY, T. (2008): Mental spaces and discourse analysis. In: T. OAKLEY — A. HOUGAARD (eds.), *Mental Spaces in Discourse and Interaction*. Amsterdam — Philadelphia: John Benjamins, s. 1–26.
- KÉMENES, Á. (2012): The definite article regarded as marker of accessibility between mental spaces. *AUS Philologica*, 4, 2, s. 290–295.
- KLÉGR, A. et al. (2020): *Korpus InterCorp — angličtina, verze 13 z 1. 11. 2020*. Ústav Českého národního korpusu: Praha. <http://www.korpus.cz>
- KRATOCHVÍLOVÁ, D. (2016): Usos de diminutivos en los actos de habla directivo-volitivos. *AUC Philologica Romanistica Pragensia*, 3, s. 87–102.
- KRATOCHVÍLOVÁ, D. (2018): El presente de indicativo español y la perspectiva cognitiva: Subjetivización y dominios de control. *Philologica Canariensis*, 24, s. 89–112.
- KRATOCHVÍLOVÁ, D. (2019): The Spanish future tense and cognitive perspective: Tense, modality, evidentiality and the reflection of the grounding process. *Lingua*, 230, art. n. 102713.
- LANGACKER, R. W. (2001): Discourse in Cognitive Grammar. *Cognitive Linguistics*, 12, 2, s. 143–188.
- LANGACKER, R. W. (2002): Deixis and subjectivity. In: F. BRISARD (ed.), *Grounding: The epistemic footing of deixis and reference*. Berlin — New York: Mouton de Gruyter, s. 1–28.
- LANGACKER, R. W. (2004): Remarks on nominal grounding. *Functions of Language*, 11, 1, s. 77–113.
- LANGACKER, R. W. (2016): Toward an integrated view of structure, processing and discourse.

- In: G. DROŽDŽ (ed.), *Studies in Lexicogrammar: Theory and application*. Amsterdam — Philadelphia: John Benjamins, s. 23–53.
- NÁDVOVNÍKOVÁ, O. (2016): Le corpus multilingue InterCorp et le possibilités de son exploitation. In: D. TROTTER — A. BOZZI — C. FAIRON (eds.), *Actes du XXVIIe Congrès international de linguistique et de philologie romanes (Nancy 15–20 juillet 2013)*: Nancy: ATILF, s. 223–237.
- ROSEN, A. — M. VAVŘÍN — A. J. ZASINA (2020): *Korpus InterCorp — čeština, verze 13 z 1. 11. 2020*. Ústav Českého národního korpusu: Praha. <http://www.korpus.cz>
- TURNER, M. (1996): *The Literary Mind*. New York — Oxford: Oxford University Press.

Dana Kratochvílová | Ústav románských studií,
Filozofická fakulta Univerzity Karlovy | nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1
ORCID ID: 0000-0002-7050-7363
dana.kratochvilova@ff.cuni.cz

